

EDİTÖRDEN/EDITORIAL

Demografik Dönüşüm ve Toplum

Sosyolojinin bir alt dalı olarak kabul edilen nüfus çalışmaları, istatistik, ekonomi, tarih, coğrafya ve sağlık bilimlerini de yakından ilgilendiren disiplinler arası bir çalışma alanıdır. Modern dönemde John Graunt ile başlatılan demografik çalışmalar, Malthus'tan Notestein'a yüzyıllar boyunca gelişerek dönüştü. Başlangıçta ölüm, doğum ve göç gibi demografik süreçlere odaklanan demografi disiplininde günümüzde; sağlık, yaşlanma, aile, mülteciler, çevre, kalkınma gibi çok daha farklı konular araştırmacılar tarafından çalışılıyor. Sosyal, siyasi ve ekonomik gelişmeler demografinin kapsadığı konuların çeşitlenmesine ve zaman içinde belli konuların daha çok ön plana çıkmasına neden oldu. Maalesef konulardaki çeşitlenmenin beraberinde teorik yaklaşımları da derinleştirdiği söylenemez. Özellikle sosyolojideki modernleşme kuramından etkilenilerek oluşturulan Demografik Geçiş Teorisi ve türevi yaklaşımlar günümüzde hala demografinin anan teorik çerçevesini oluşturuyor. Bununla birlikte istatistik ve bilgisayar yazılımındaki hızlı gelişmeler demografik analizlerin daha kolay yapılmasına ve demografik çalışmaların hızla artmasına imkân tanıyor.

Nüfus ve Toplum özel sayısı demografi ve ilgili alanlardaki literatürün en güncel ampirik araştırmalarını detaylı bir biçimde okuyucuya sunmayı hedefliyor. Bununla birlikte bu özel sayıda sadece doğurganlık, ölüm ve göç gibi temel demografik süreçler değil aynı zamanda bunların toplumsal yapı, sosyal politikalar, ve ekonomik dinamikler üzerindeki etkileri de inceleniyor. Böylelikle demografik, toplumsal, ekonomik ve çevresel faktörlerin karşılıklı ilişkileri incelenirken, aynı zamanda Türkiye ve farklı ülkelerdeki nüfus ve toplumu etkileyen temel sorunlara da çözüm üretilmeye çalışıyor. Bu sayı, aile dönüşümünden doğurganlık düşüşüne, mültecilerden kalifiye işçi göçüne çok farklı alanlardan ve ülkelerden çalışmaları okuyucuyla buluşturuyor.

Labanauskas, farklı teorik çalışmalardan yola çıkarak, Avrupa'nın en yüksek göç oranlarından birine sahip Doğu Avrupa ülkesi Litvanya'nın kalifiye işçi göçünü inceliyor. Litvanya özelindeki kalifiye işçi göçünün 1990-2018 arası dönemdeki seyrini dört alt başlıkta inceleyen yazar siyasi ve sosyal gelişmelere paralel olarak göç sürecinin niteliğinin de değiştiğini gösteriyor. Avrupa Birliği (AB) üyeliği Litvanya'dan kalifiye işçi göçünü kolaylaştırırken, yerel sorunlar kalifiye insanların bu ülkeyi tercih etmelerini zorlaştırmaktadır. Yazar demografik yaşlanma, istihdam yapısı, ekonomik kalkınma ile ilgili sorunların göçle yakından ilgili olduğunu ve göç sürecini etkilediğini savunuyor. Bu betimsel çalışma, özellikle son yıllarda göç literatüründe artan mülteci çalışmalarından farklı olarak kalifiye işçi göçünü ve bunu doğuran sebepler ile göç veren ülke üzerindeki ekonomik ve sosyal etkilerini incelemektedir. Yazarın da ifade ettiği gibi bu konu hala Orta ve Doğu Avrupa'da yeteri kadar çalışılmamış olup detaylı mukayeseli çalışmalara ihtiyaç var.

Göçmenlerin Türkiye'ye ekonomik uyumları Sosyolojide yeni yeni çalışılmaya başlanan bir konudur. Karan, Suriye'den gelen mültecilerin esnaflaşmasında karşılaştıkları sorunları anlamak için kullanılan kuramsal çerçevelerin, eksikliklerini dile getirip Bourdieu sosyolojisinin kavramlarını kullanarak bu konuya bütüncül bir bakış açısı getirmeyi amaçlıyor. Mülteci esnaflaşmasında karşılaşılan dinamikleri Bourdieucu yaklaşımın alan kuramıyla anlamaya çalışan yazar, Bourdieu'nun çok katmanlı ilişkisel kavramları ile var olan göçmen girişimcilik literatüründeki boşlukları doldurmaya çalışıyor. Böylelikle mülteci esnafların yaşadıkları sorunları anlamada sosyal bilimcilere kullanabilecekleri kuramsal bir çerçeve sunuyor. Karan, Sosyolojide son yıllarda sıklıkla başvuru alan Bourdieu'nun kuramsal çerçevesini ve kavramlarını, göçmenlerin esnaflaşması odağında kullanarak demografi ve göç çalışmalarına teorik katkıda bulunuyor.

Aydın, mukayeseli çalışmasında Türkiye ve AB ülkelerinde 2006-2015 yıllarını kapsayan Gelir ve Yaşam Koşulları araştırmalarının verileri çerçevesinde konut sahipliği, kiracılık, konut kredileri ve konut koşullarını inceliyor. AB ülkelerine kıyasla Türkiye’de konut sahipliğinin düşük olduğunu dile getiren yazar çalışmasında bunun nedenlerini tartışıyor. Aydın, TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları mikro veri setindeki 16 farklı konut değişkenini kullanarak özgün bir konut kalite endeksi sunuyor. Endeks sonuçlarına göre konutların nitelikleri yıllar itibarı ile artmaktadır. Türkiye’de kaliteli konut açığının olduğuna ve konut sektörünün ilerleyen yıllarda canlılığını koruyacağına işaret eden yazar bu alanda yapılan çalışmalara katkı sunuyor. Türkiye’de konut memnuniyetinin AB ortalamasına göre bir hayli düşük, deprem riskinin ise bir hayli yüksek olduğu düşünüldüğünde şehirleşme ve kentsel dönüşümle bağlantılı olarak konut standartlarının önümüzdeki yıllarda sıklıkla tartışılacağı aşikârdır.

Nişancı ve Aysan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Türkiye İstatistik Kurumu ile gerçekleştirdiği Türkiye’de Dini Hayat Araştırması (2013) veri seti kullandıkları çalışmalarında sosyo-demografik ve sosyo-kültürel faktörlerin bireyin dindarlığı üzerindeki etkilerini inceliyorlar. Türkiye’de din sosyolojisi alanında veri setlerinin ve nicel analizlerin oldukça kısıtlı olduğu düşünüldüğünde bu çalışma literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Çalışmada dindarlık, katılımcıların kendilerini ne kadar dindar hissettikleri (öz değerlendirme), namaz kılma gibi dini bir pratik ile İslam hukukundaki miras paylaşımına bakışları olmak üzere üç şekilde ölçülmüştür. Sıralı lojistik regresyon modelinin kullanıldığı bu çalışmada gelir dışındaki tüm değişkenlerin, dindarlık üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkileri olduğu bulunmuştur. Ayrıca ilk iki dindarlık ölçümü (dindarlık öz değerlendirmesi ve namaz kılma sıklığı) ve onları etkileyen faktörler ile İslam hukukundaki miras paylaşımına bakış ve onu etkileyen faktörler arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

İlkan Rasimoğlu çalışmasında, pronatalist politikalar ile vatandaşlık eğitiminin iç içe geçtiği bir halk sağlığı anlayışını incelemekte; verem özelinde dönemin sağlık sorunlarına üretilen çözümleri tartışmaktadır. 20. yüzyıl ile beraber halk sağlığı uygulamalarının temel odak noktasında yaşanan dönüşüm, kişisel hijyenin sosyal sorumluluk alanına itilişi ve modern tıp tarafından sınırsız bir müdahale alanına dönüştürülmesi erken Cumhuriyet dönemi hekimleri tarafından tıp dergilerinde kaleme alınan yazılar üzerinden tartışılıyor. Doğurganlık, sağlık ve ölüm üzerine erken Cumhuriyet dönemindeki tartışmaları hekimlerin gözünden birinci kaynaklara dayanarak veren yazar ülkemizde tarihsel demografi çalışmalarına ve tıp tarihine katkı sunmaktadır.

Adalı ve Çavlin, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları (2008 ve 2013) verilerini kullanarak kürtaj düzeylerindeki değişim ve kürtaj risklerini etkileyen faktörleri inceliyorlar. Araştırmaya göre 2008-2013 yılları arasında kürtaj oranı %10’dan %5’e düşmüştür. 2008-2013 döneminde gerçekleştirilen kürtajları etkileyen faktörler lojistik regresyon analizi ile modellenmiştir ve kürtaj riskini etkileyen faktörler demografik, sosyo-ekonomik ve kültürel belirleyiciler üzerinden incelenmiştir. Lojistik regresyon analizlerine göre gebeliklerin kürtaj ile sonuçlanmasında sosyo-ekonomik özelliklerden çok demografik özellikler etkilidir. Bulgulara göre modern yöntem kullanmış, gebeliği yöntem başarısızlığıyla oluşmuş, hâlihazırda erkek çocuğu olan veya daha az dindar kadınların gebeliklerini kürtajla sonlandırma riski daha yüksektir. Türkiye’deki kürtaj düzeyindeki değişimi ve kürtajı etkileyen faktörleri analiz eden bu güncel çalışma sadece sosyal bilimciler için değil aynı zamanda anne ve çocuk sağlığı üzerine çalışan halk sağlığı uzmanlar için de önemli veriler sunmaktadır.

Yavuz ve Güllüpnar’ın 2016 Türkiye Aile Yapısı Araştırmasının verileri ışığında çocuğun ekonomik değerini inceledikleri çalışmalarında ebeveynlerin çocuklara ilişkin ekonomik beklentilerini etkileyen faktörleri analiz ediyorlar. Verilerin analizi sonucunda, daha az çocuğu olan, daha yüksek eğitilmiş, daha yüksek sosyo-ekonomik statüye sahip, daha seküler, kentli bireylerin diğerlerine göre çocuklardan ekonomik katkı beklentilerinin anlamlı derecede düşük olduğu bulunmuştur. Türkiye’de modernleşme süreciyle bağlantılı olarak eğitilmiş, sosyo-ekonomik statüsü yüksek, seküler değerleri

benimsemiş ve daha toleranslı ebeveynlerde çocuğun özerkliğine, bireysel yaşantısına ve başarısına verilen önemin artmasına bağlı olarak maddi fayda beklentisinin azaldığı iddia ediliyor.

Türkiye’de eş seçimi ve kadınların çalışma saati kararlarını inceleyen Mercan, çalışmasında kocaların gelirleriyle eşlerinin çalışma saati arasında negatif bir ilişki bulmuştur. Türkiye İstatistik Kurumunun 2004 ve 2017 arasındaki Hanehalkı İşgücü Anketleri baz alınarak yapılan çalışma, politika yapıcılarına gelir eşitsizliği ve istihdam politikalarına dair önemli bir kaynak sunmaktadır.

Özellikle Sahra altı Afrika’nın büyük bir sorunu olan ve bölgeye dair yapılan demografik çalışmaların odağını oluşturan HIV/AİDS, sadece ölüm ve sağlık açısından değil aynı zamanda ekonomik kalkınma ve sosyal refah açısından da önemli bir meseledir. Derinlemesine mülakat tekniğiyle HIV/AİDS’li 38 kişiyle Gana’da yaptığı çalışmada Owusu, çağımızın vebası olarak da adlandırılan AİDS salgın hastalığına yakalanmış bireylerin sağlık durumları, ekonomik koşulları ve aile ilişkilerine dair derinlemesine bilgi sunuyor. Zor ekonomik şartlarda yaşayan, kötü sağlığa sahip bu bireylerin aile ve yakın çevrelerinden de yeterli destek alamadıkları bulunmuş. Birçoğunun eşi AİDS’e yenik düştüğü ve eşleri ölen bireylerin çocuklarına yalnız bakmak zorunda kaldıkları düşünüldüğünde AİDS’in sadece sağlıkla ilgili bir mesele olmadığı, bunun da ötesinde ekonomik bir sorun olduğu Owusu tarafından vurgulanmaktadır. Bu bulgular ışığında başta ulusal sağlık sistemi olmak üzere devlet tarafından sağlanan sosyal güvenlik ağlarının güçlendirilmesi ve ekonominin geliştirilmesi yazar tarafından öne sürülen çözümlerdir.

Doğurganlık düşüşü uzun yıllar sanayileşme ve şehirleşmenin de beraberinde getirdiği daha çok ekonomik etkenlerle birlikte açıklandı. Ancak son 50 yıllık değişim düşük doğurganlığın sadece ekonomik nedenlerle açıklanamayacağını gösterdi. Erfani İkinci Demografik Geçiş Teorisi çerçevesinde İran’daki doğurganlık değişimini inceliyor. Genellikle Batı Avrupa özelinde kültürel değişimlerin aile yapısı ve doğurganlık üzerindeki etkileri incelenirken, Erfani benzer gelişmelerin son yıllarda İran’da da gerçekleştiğini savunuyor. Evliliğin ötelenmesi, düşen evlilik, artan boşanma oranları, kürtajdaki hızlı artış ve evlilik dışı birlikteliklerin artışı aile yapısı ve düşen doğurganlığı etkileyen gelişmelerin başında geliyor. Yazar, doğurganlığı artırmaya çalışan devletin bireyselleşmeyle birlikte gelen bu durumu doğru okuyup ona göre politikalar üretmesi gerektiğini salık veriyor.

Nüfus ve Toplum özel sayısını hazırlamaya bizi teşvik eden ve süreç içinde desteğini esirgemeyen İsmail Coşkun’a teşekkürü borç biliriz. Murat Şentürk de süreç içindeki katkıları ile bu özel sayının tamamlanmasını önemli katkı sağladı. Editörlük sürecinin her aşamasında bize destek sunan Adem Başpınar zorluklarla karşılaştığımız her an yanımızdaydı. Onun gayretleri olmasaydı böyle bir çalışma gerçekleşmezdi. Özel sayının farklı aşamalarında yardımını esirgemeyen kör hakemlerden çevirmenlere kadar katkısı olan herkese teşekkürü bir borç biliriz. Teşekkürlerin en anlamlısı ise değerli çalışmalarını yayımlanmak için özel sayımıza gönderen araştırmacılar içindir. Nüfus çalışmalarının ülkemizde ve dünyada derinleşerek artması ve akademik çalışmaların sosyal sorunlarımıza çözümler getirmesi dileğiyle.

Sayı Editörleri

Mehmet Fatih Aysan

Eric Y Tenkorang